

Sennyey Pongrácz

A könyvtár változásainak négy trendje*

2011-ben a texasi Saint Edward's Egyetem** megkezdte a könyvtára felújítását, és 2013 augusztusában fejeződtek be a munkálatok, ekkor indulhatott újra a könyvtár működése. Az elmúlt egy évben a könyvtár kiköltözött az épületéből, ez lehetőséget adott arra, hogy több újítást is kipróbáljunk. Az átmeneti időben a nyomtatott gyűjtemény raktárba került, így nem lehetett hozzáférni. A könyvtárosok pedig egy irodaépületbe kerültek, ahol egy folyosóból kialakított 15 irodaszobában kaptak elhelyezést, onnét látták el a szolgáltatásokat – referenz-ügyelet, közkönyvtári kölcsönzés, oktatás stb. A változások, amelyeket ez az átmeneti állapot követelt, könynyebbnek bizonyultak, mint vártuk, ugyanakkor tanulságai is bőven voltak. Úgy látom, mintha az elmúlt évben a jövőnkbe pillantottunk volna, és a sok változás közül négy trendet figyelhettünk meg. Ebben a cikkben ezeket fogom felvázolni.

I. Megváltozott a könyvtár közege: a hagyományos könyvtár régebben egy hardver (könyvek, polcok, termek és szobák, épületek) volt, olyan, mint egy üzem. Az átalakítás időszakában – a hagyományoktól eltekintve – a könyvtárból szoftverüzem kezdett kialakulni. A könyvtár hálózati honlapja legalább olyan fontossá vált, mint az épület. Sőt, azok az olvasók, akik bejöttek az épületbe, ők is kénytelenek voltak a honlapon keresztül hozzáférni és használni a könyvtár szolgáltatásait és gyűjteményeit. Talán itt az ideje elismerni, hogy a honlap fontosabb mint az épület! Ezt az átalakulást, trendet felgyorsítja az elektronikus könyvek gyűjteményének növekedése. Fontos megjegyezni hogy a felújítás egy éve alatt az elektronikus gyűjtemény használata növekedett, és az év végére több professzor amiatt aggódott, nehogy a könyvtár lemondja az elektronikus könyveket, amikor az épület újra megnyílik. Ilyesmit természetesen nem terveztünk, de ez szemléletesen mutatja, hogy még azok a professzorok is, akik eleinte panaszkodtak a könyvgyűjtemény raktározása miatt, könnyedén áttértek az e-könyvállomány használatára. Ezt azért is érdemes külön megjegyezni, mert be kell látnom, hogy az elektronikus könyv-

* A Magyar Könyvtárosok VII. Világkongresszusán, 2013. május 28-án a Parlamentben elhangzott előadás szerkesztett változata.

** Texas fővárosában, Austinban az egyetemet 1875-ben alapították a Szent Kereszt Kongregáció Testvérei (Congregatio a Sancta Cruce). Az egyetemnek ma 5500 hallgatója van. Lásd az egyetem honlapját: <http://www.stedwards.edu>, illetve a könyvtár honlapját: <http://library.stedwards.edu>

gyűjtemény használófelülete és a fileszabványok hiánya még mindig szükségtelenül nehezíti az e-könyvek használatát.

Ez az átalakulás számos következménnyel járt, de a legfontosabb közülük talán az, hogy el kell ismernünk a átcsoportosítás, illetve az átképzés szükségletét ahhoz, hogy a könyvtár humán tőkéjét megvédjük. A könyvtár munkaközösségének többsége továbbra is a hagyományos szolgáltatások nyújtását végzi, arra összpontosít, de a kereslet e szolgáltatások iránt már évek óta csökkenőben van. Amennyiben továbbra is a jelenlegi számú munkatársi stábot szeretnénk fenntartani, kikerülhetetlen lesz komoly befektetéseket elindítani, és a leendő változásokat alaposan végiggondolni.

II. Megváltozott a könyvtár szellemi környezete. A könyvtár mint intézmény egész története során az információhiány közegében működött, vagyis az információhiány centrumában állva teljesítette hivatását. Az utóbbi tíz évben ez a környezet éppenséggel információs bőségre változott. Ez sarkalatos fontosságú változás, mert ahelyett, hogy a könyvtárak elszigetelt információs központok lennének, most információs csomópontok lettek a hálózatban. Évszázadokon keresztül információs monopóliumot élveztek, elvégre vagy a könyvtárban lelték meg az olvasók a szükséges információt vagy tudatlanok maradtak. De most a világhálón keresztül korlátlan mennyiségű forráshoz fér hozzá az olvasó, gyakran könnyebben és gyorsabban, mintha elmenne a helybeli könyvtárba.

A hálózat nyújtotta információbőség miatt át kell gondolni a hagyományos, manufakturális munkavégzést, és át kell állni az „ipari termelésre”. Így például könyvtárunkban az elmúlt évben a e-könyvállomány megháromszorozódott (100 000 e-könyvből 300 000-rel fejeztük be a 2012/13-as tanévet). Megjegyzem, a könyvtárnak egyetlen katalogizáló könyvtárosa van. Ebben a helyzetben, illetve környezetben az olvasó számára fontosabb a keresés, a felderítés, mint az adattár fenntartása. Vagyis amit nehéz megtalálni a könyvtárban, az valójában nem is létezik, hiszen ha pont azt nem is, hasonlót biztosan lehet találni, és ha nem is a helybeli könyvtárban, akkor máshol. Vagy legalábbis érdemes megpróbálni máshol, mert jó esély mutatkozik a sikeres keresésre. Tehát a könyvtár már nem élvez monopolhelyzetet, sőt alkalmazkodnia kell a kemény versenyhelyezethez, amelyben a szak tudás és a tartalom értéke olyan piaci szereplők kezében van, amelyek más szabályok és elvárások szerint döntenek és működnek. Valóban hatalmas, értékes és tudományos szempontból jelentős anyag került ki a könyvtárosok kezéből, és az olvasóközönség mind gyakrabban ki tudja elégíteni információs, kulturális, tanulmányi szükségleteit a könyvtáron kívül is.

III. A harmadik változást úgy írhatnám le: a könyvtár „ki lesz csomagolva”. Hagyományosan a könyvtár gyűjteménye, a szolgáltatásai és az épület együtt kellett hogy létezzen ahhoz, hogy működőképes legyen. De a gyűjtemények immár több mint tíz éve, lassan, de biztosan, elkerülnek a „felhőbe”. A folyóirat-gyűjtemények már az 1990-es évek óta átkerültek a virtuális szférába, most már a könyvek is megkezdtek az átvándorlást. Ám az elektronikus gyűjtemények nagyon sok munkát követelnek ahhoz, hogy folyamatosan és szisztematikusan használhatóak legyenek. Új eszközökre és tudásra van szükség, viszont kevesebb emberre. A szolgáltatásainkat el lehet látni a hálózaton keresztül is. „Chat” renferenz szolgáltatást biztosított

tunk az elmúlt évben, és ez aránylag népszerűnek bizonyult (ugyanakkor érdekes, hogy Skype-szolgáltatást is ajánlottunk, de az egyáltalán nem vált be). Szóval a „kicsomagolt könyvtár” sikeres modellnek bizonyult. A sors iróniája, hogy miután ezt bebizonyítottuk, visszaköltöztünk az új épületbe, ahol részben „visszacsomagoljuk” a könyvtárat.

IV. Alapvetően megváltozott a könyvtár szerepe. A hagyományos könyvtár közvetítő szerepet játszott a szerző és az olvasó között. Mára ez a szerep elhervadt, helyette a verseny került előtérbe. Ha az olvasó ki tudja kerülni a könyvtárat és a kívánt anyaghoz közvetlenül eljuthat, akkor el kell fogadjuk a tényt, hogy a könyvtárat ezután is ki fogja kerülni. Ez végül is logikus, hiszen az olvasók zöme nem a könyvtárhoz fordul először információért, hanem a Google-hoz meg a Facebookon a barátaihoz. Ezekről indul el, és csak szükség esetén fog a könyvtárhoz fordulni. Ez a tény több szakmai feltevést von kétségbe. Így például azt, hogy amíg a könyvtárosok a pontosságot értékelik és olyan használói felületet értékelnek, amelyek pontosak, az egyetemi hallgatók zöme az egyszerűséget keresi. Miután a neten a választék bőséges, nekik gyakran mindegy, melyik cikket vagy szerzőt találja meg, a találat a fontos. És be kell látnunk, hogy a hagyományos könyvtár használata ehhez a gyorsasághoz és egyszerűséghez képest igen bonyolult eljárásokat követel. Nemcsak a beiratkozás meg a napi bejárati igazoltatás, de maga a gyűjtemények elhelyezése és rendezése – akármennyire logikusnak tűnik a könyvtárosnak – észszerűtlennek és szükségtelennek tűnik a használók többségének. E jelenségre, használói véleményre fel kell figyelnünk, és az eljárási labirintusokat le kell egyszerűsíteni, mivel veszélyeztetik a versenyképességünket.

„To change or not to change”. Nyilván változni a változás kedvéért – nem éri meg. Rossz irányban változni pedig nem kívánatos, noha a változás mindig rizikóval jár. De tény, hogy a hálózaton más szereplők diktálják a változások folyamatait és irányait, a könyvtároknak marad az alkalmazás és a követéses reakciók sokasága. Helyi körülményeink azt mutatják, hogy minden rizikó dacára az imént felsorolt változások lehetőségeket is kínálnak a könyvtáraknak. Az olvasóközönség manapság nemcsak információfogyasztó, de információtermelő is. Ez a kétségbevonhatatlan tény szolgáltatási lehetőségeket kínál, amelyeket illik felmérni és adottságaink függvényében kiaknázni.

Összességében úgy tűnik, hogy a könyvtárak többféle irányú, egymástól eltérő jövő előtt állnak. És ha ez igaz, akkor lényegében vezetési-módszertani kihívás előtt is állunk mi, könyvtárosok. Persze másokat vakon utánozni, biztosan nem nyújt sikeres megoldást, de a helybeli lehetőségek és szerepek felismerése, és az ezek alapján készítendő stratégia optimizmusra adhat okot.